

Zaremska, Hanna

Z dziejów handlu polsko-litewskiego : lokacje w Koronie i na Mazowszu w latach 1386-1501

Przegląd Historyczny 64/4, 717-728

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

HANNA ZAREMSKA

Z dziejów handlu polsko-litewskiego Lokacje w Koronie i na Mazowszu w latach 1386—1501

Oddziaływanie handlu tranzytowego na stosunki lokalne uzależnione jest przede wszystkim od tego, czy kupiectwo rodzime jest wystarczająco silne by wziąć udział w wymianie, czy też pozostaje bierne. W pierwszym przypadku tranzyt wpływa na przyspieszenie obrotu kapitałem, dzięki zyskownemu pośrednictwu wzmacnia miejscowych przedsiębiorców, wpływa ożywiająco na środowisko kupieckie, w drugim korzyści ograniczają się do zysków płynących z obsługi ruchu handlowego. Przebieg szlaków handlowych określony jest przez duże ośrodki, które włączyły się aktywnie do ruchu kupieckiego, a znaczenie szlaków dla ekonomiki kraju oceniamy przez badania wpływu dróg na rozwój organizmów wielkomiejskich.

Inny charakter mają badania nad małymi miastami. Gdy chcemy szukać bezpośrednich potwierdzeń oddziaływania wielkiego handlu na takie ośrodki, w większości przypadków skazani jesteśmy na niepowodzenie wynikające z dotkliwego braku źródeł. Odpowiedzi na pytanie w kwestii istnienia czy braku związku między przepływem towarów wielkiego handlu a rozwojem małych miast szukać należy w tej sytuacji drogą pośrednią.

Niniejszy artykuł jest próbą postawienia następującej tezy: istnieje związek między rozwojem urbanizacji a włączaniem się różnych rejonów Polski w orbitę wielkiego handlu. Rzecz prosta, nie tylko wielki handel wpływał na pojawienie się nowych ośrodków miejskich, ale był jednym z istotnych czynników animujących gospodarcze zaplecze i powodujących rozwój lokalizacji małych miast.

W celu przebadania tego zjawiska należy wykorzystać m. in. dokumenty prawa niemieckiego, jedyne masowe źródło średniowieczne odnoszące się do małych miast. Idzie o zdobycie orientacji w zakresie działania sektora małomiasteczkowego, orientacji dalekiej od pewności, ale pozwalającej na zaobserwowanie trendów rozwojowych, pewnych prawidłowości, a przede wszystkim prześledzenie awansu i upadku poszczególnych regionów Polski. Analizie poddany zostanie okres pierwszych lat unii Polski z Litwą (1386—1501) oraz terytorium obu państw.

Unia przypadła na czasy formowania się nowego układu sił w ekonomice kontynentu europejskiego, przejawiającego się w powstaniu stref gospodarczych o wyspecjalizowanej produkcji. Handel zagraniczny stał się czynnikiem modelującym rynki krajowe, regulując miejscową produk-

cję i wprowadzając ją do obrotu międzystrefowego¹. Polska i tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego włączone zostały w pierwszej połowie XV wieku w krąg europejskiej wymiany dzięki posiadaniu ogromnych zasobów drewna, które wysunęło się w tym okresie na pierwsze miejsce w eksporcie bałtyckim².

Druga połowa XV wieku przyniosła rozszerzenie asortymentu towarów włączających Polskę i Litwę w orbitę rozwoju Europy. Zboże, litewsko-ruskie futra i produkty leśne, woły hodowane na Ukrainie stały się produktami reprezentującymi te tereny na rynkach zachodnich³.

Bazę źródłową niniejszych dociekań stanowić będą, jak już wspomniano, dokumenty prawa niemieckiego a wśród nich dokumenty lokacyjne, tj. wprowadzające to prawo. Przy analizie źródeł sprawą podstawową nie jest treść dokumentów, przed której dosłowną interpretacją ostrzega Stanisław Kuraś⁴, ale same warunki ich powstania. Poza bardzo nielicznymi przykładami zakładania miast na „surowym korzeniu” lokacja nie tworzyła nowego ośrodka miejskiego. Nadawała jedynie istniejącemu już ośrodkowi prawa, wyróżniające jego ludność z otaczającego środowiska prawnego. Prawo miejskie dostosowane do zajęć ludności ułatwiało rozwój handlu, kredytu i rzemiosła w warunkach, gdy mieszczanie zostali uwolnieni od wielu powinności feudalnych, określonych ciężarami prawa polskiego. Ułatwienie polegało przede wszystkim na utrwaleniu w formie prawnej sposobu działania tych gałęzi życia gospodarczego. W związku z tym, gdy pojawiały się przesłanki gospodarcze stwarzające możliwości rozwoju, właściciele starali się zastąpić hamujące ten rozwój formy organizacyjne i prawne nowymi. Wyjątek od tej reguły stanowią lokacje ośrodków, których właściciele przez nadanie nowych form prawnych chcieli dopiero spowodować rozwój gospodarczy swych włości. W przypadku lokacji jednostkowej przyczyny jej przeprowadzenia wynikają na ogół ze szczególnej sytuacji danego ośrodka, w przypadku natomiast akcji masowej wynikają z sytuacji całego regionu, tj. powstania korzystnej koniunktury.

Obok dokumentów wprowadzających prawo niemieckie dysponujemy innymi dokumentami prawa niemieckiego, jak ponowne lokacje, określenie wysokości czynszów płaconych przez mieszczan, akty sprzedaży wójtostw. Jeżeli przyjmiemy, że prawo niemieckie ma regulować gospo-

¹ M. Małowist, *Studia z dziejów rzemiosła w okresie kryzysu feudalizmu w Zachodniej Europie w XIV i XV wieku*, Warszawa 1954, s. 90, 388, 439 nn.; tenże, *Z zagadnień popytu na produkty krajów nadbałtyckich w Europie Zachodniej w XVI wieku*, PH L, 1959, z. 4, s. 4; tenże, *Podstawy gospodarcze przywrócenia jedności państwowej Pomorza Gdańskiego z Polską w XV wieku*, PH XLV, 1954, z. 3—4, s. 47 nn.; H. Samsonowicz, *Polska w gospodarce europejskiej późnego średniowiecza*, [w:] *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie t. I*, Warszawa 1968, s. 92 nn.

² M. Małowist, *L'approvisionnement des ports de la Baltique en produits forestiers pour les constructions navales aux XVe et XVIe siècles*, [w:] *Le navire et l'économie maritime du Nord de l'Europe du Moyen Age au XVIIIe siècle*, *Travaux du Troisième Colloque International d'Histoire Maritime*, Paris 1960, s. 25.

³ L. Koczy, *Handel Poznania do połowy XVI w.*, Poznań 1930, s. 52—53; H. Samsonowicz, *Jarmarki w Polsce na tle sytuacji gospodarczej w Europie w XV—XVI wieku*, [w:] *Europa — Słowiańszczyzna — Polska. Studia ku uczczeniu prof. Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 530 nn.; J. Topolski, *Rola Gniezna w handlu europejskim w XVI w.*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” t. VII, 1962, s. 5—78.

⁴ St. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV—XV wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 49—76 nn.

darke pieniężną⁵ to każdy z tych dokumentów — biorąc pod uwagę wysiłek związany z jego zdobyciem oraz koszt imprezy — możemy uważać za wynik inwestycji, będący następstwem pewnej kalkulacji ekonomicznej.

Zdając sobie sprawę, że nie tylko unia z Litwą umożliwiła rozwój ziem polskich sądzę, że warto prześledzić początkowy okres związku obu krajów⁶; za punkt wyjściowy można wziąć rok 1386, tj. moment początkowy działania tego czynnika. Datą zamykającą jest rok unii mielnickiej — 1501. Zakres terytorialny obejmuje materiały pochodzące z Korony bez województwa ruskiego, oraz z Mazowsza.

Uzyskany obraz prezentuje się następująco:

Dla Wielkopolski⁷ (przez Wielkopolskę rozumiem tu terytorium województw poznańskiego i kaliskiego) stan wyjściowy, tj. liczba miast powstałych w wyniku lokacji XIII i XIV wieku wynosi 72. Wiek XIII przynosi przede wszystkim lokacje na obszarze Wielkopolski północno-wschodniej między Wełną a Wartą; od drugiej połowy stulecia zarysowuje się tendencja rozwoju ruchu lokacyjnego w kierunku południowym — ku granicy śląskiej. Podobne kierunki rozwoju siatki miejskiej dają się zaobserwować w wieku XIV — przede wszystkim na południe, z mniejszym natężeniem na zachód i na terenie Wielkopolski środkowej, tj. na obszarze pierwszych lokacji, zaś najmniej na wschodzie. Lata 1387—1501 przynoszą z sobą 81 lokacji. Nie pojawiają się zasadnicze zmiany w terenach lokacji. Dominuje, jak uprzednio, pod względem zagęszczenia, ale już nie pod względem liczby, kierunek południowy, gdzie siatka miejska powiększa się o 17 ośrodków. Nowym akcentem jest jedynie wzmocnienie kierunku akcji lokacyjnej ku zachodowi, między Odrą a Wartą i dalej na zachód, oraz ku północy aż do Noteci, gdzie powstaje najwięcej miast — 18. Pewną nowością są też lokacje na Pałukach i w Krajnie.

Zestawmy dane liczbowe dotyczące rozwoju ruchu lokacyjnego w Wielkopolsce, wyróżniając cztery podokresy (II—V) po unii⁸:

I	do 1386	72
II	1387—1414	37
III	1415—1443	9
IV	1444—1472	30
V	1473—1501	5
Razem II—V	1387—1501	81

Województwa łęczyckie i sieradzkie⁹ ze względu na stosunkowo niewielki obszar i spójność geograficzną zostaną omówione łącznie. Do r. 1386 mamy tutaj 36 lokacji. Wiek XV (i ostatnie 14 lat XIV w.) przynosi 37

⁵ H. Samsonowicz, *Miasto i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski*, PH LXIII, 1972, z. 3, s. 500.

⁶ H. Łowmiański, *Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unii jagiellońskiej*, Wilno 1934, s. 74—110.

⁷ O. Lange, *Lokacje miast w Wielkopolsce właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, Lwów 1925, tab. I: „Chronologia lokacji miast Wielkopolski właściwej w wiekach średnich”, s. 17.

⁸ Por. O. Lange, op. cit., s. 39. Znaczną liczbę miast podanych w tabeli jako założonych przed 1458 r. należy tłumaczyć tym, że posiadamy z tego roku spis miast Wielkopolski, które wystawiły żołnierza pieszego na odsiecz Malborka (KD Wlkp. Rac., nr 129).

⁹ R. Rosin, *Studia z dziejów miast dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego XIII—XVI wieku*, Łódź 1959.

lokacji. Nowopowstałe miasta zgrupowane są w dwóch wyraźnych skupiskach — północnym w ziemi łęczyckiej i południowym w ziemi wieluńskiej. Na region północny przypada więcej ośrodków; charakterystyczne jest silne zgrupowanie miast na terenach graniczących z Mazowszem. W poszczególnych okresach liczba lokacji na terenie obu województw przedstawia się następująco:

I	do 1386	36
II	1387—1414	11
III	1415—1443	13
IV	1444—1472	10
V	1473—1501	3
Razem II—V	1387—1501	37

Ogółem do r. 1386 uzyskano na Mazowszu 30 przywilejów lokacyjnych¹⁰, z czego w wieku XIII — 4. 50% tych lokacji przypadło na teren późniejszego województwa mazowieckiego stanowiącego ponad połowę obszaru. Lata 1386—1501 przynoszą 55 lokacji. Zmieniają się regiony zagęszczenia lokacji. Cechą charakterystyczną jest osłabienie ruchu na terenie województw rawskiego i płockiego oraz nasilenie na obszarze Mazowsza środkowego, a zwłaszcza wschodniego. 74% lokacji ma miejsce w województwie mazowieckim, z 13 do 11% maleje udział województwa płockiego, rawskiego zaś z 33 do 13%. Miasta województwa mazowieckiego lokowane w tym okresie dają się zgrupować w następujące skupiska: dominująca w pierwszej połowie XV wieku grupa na północ od Wisły (8 miast), druga grupa na zachód i południe od Wisły (8 miast), trzecia reprezentująca północno-wschodni kierunek (5 miast) oraz czwarta na wschód od Wisły i na południe od Bugu (5 miast). W drugiej połowie XV wieku utrzymują się tylko dwa z tych kierunków, tj. czwarty (3 miasta), a przede wszystkim północno-wschodni (9 miast).

I	do 1386	30
II	1387—1414	14
III	1415—1443	28
IV	1444—1472	8
V	1473—1501	5
Razem II—V	1387—1501	55

Zestawienie dokumentów prawa niemieckiego dla trzech województw Mazowsza w latach 1386—1501 przynosi poniższa tabela 1, oparta na ustaleniach St. P a z y r a.

Z okresu przed unią krewską najwięcej interesujących nas dokumentów pochodzi z terenu ziem środkowego Mazowsza, tj. (kolejność ziem według liczby pochodzących z nich dokumentów) z czerskiej, warszawskiej, wyszogrodzkiej, gostyńskiej, sochaczewskiej i rawskiej. Okres po 1386 r. przynosi 93 dokumenty prawa niemieckiego. Wzrasta dominacja ziem województwa mazowieckiego. W pierwszym okresie najwięcej dokumentów wywodzi się z ziemi warszawskiej, czerskiej, sochaczewskiej i zakroczymskiej. Dokumenty z ziemi zakroczymskiej stanowią również w na-

¹⁰ St. P a z y r a, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, tab. 2, s. 111—128 i tab. 6, s. 189—201.

stępnym okresie bardzo liczną grupę. W tym też okresie (1415—1443) bardzo silny udział w naszej statystyce mają ziemie łomżyńska, nurska a także czerska. W drugiej połowie stulecia maleje liczba wydawanych dokumentów prawa niemieckiego; z obu wydzielonych okresów mamy dokumenty dla ziemi nurskiej (najwięcej), a także dla ziem czerskiej, warszawskiej, liwskiej i wiskiej.

Tabela 1

DOKUMENTY PRAWA NIEMIECKIEGO DLA MAZOWSZA (1386—1501)

Województwo	Do 1386		1387—1414		1415—1443		1444—1472		1473—1501	
	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%
Płockie	5	19,2	2	11,7	5	14,7	1	11,1	—	—
Mazowieckie	13	50,0	12	70,6	26	76,5	6	66,7	5	71,4
Rawskie	8	30,8	3	17,7	3	8,8	2	22,2	2	28,6
Razem	26	100,0	17	100,0	34	100,0	9	100,0	7	100,0

W odniesieniu do Małopolski ze względu na wielkość obszaru i odrębność linii rozwoju siatki miejskiej w poszczególnych regionach tej dzielnicy należy omówić każde z jej województw osobno.

Stan wyjściowy, tj. liczba miast posługujących się prawem niemieckim przed unią krewską w województwie krakowskim wynosi 53. Układ przestrzenny lokacji nie daje się uporządkować w jakies charakterystyczne ciągi. Okres 1387—1501 nie wykazuje żadnych poważniejszych zmian, przynosząc ze sobą jedynie 11 nowych ośrodków miejskich. Charakterystyczne jest, że o ile poprzednie lokacje miały miejsce, z niewielkimi wyjątkami, w dobrach królewskich i kościelnych, to od r. 1370 dominują lokacje w dobrach prywatnych.

I	do 1386	53
II	1387—1414	6
III	1415—1443	3
IV	1444—1472	—
V	1473—1501	2
Razem II—V	1387—1501	11

Pięć z nowopowstałych ośrodków znajduje się w południowej części województwa (tj. na południowym brzegu Wisły) i układa się w wąski pas między Mrzygłodem a Szczyrzycami. Pas ten ma wyraźne przedłużenie w kierunku wschodnim na terenie województwa ruskiego, gdzie trwa w tym okresie intensywne akcja lokacyjna.

Województwo sandomierskie obejmuje obszar dwukrotnie większy niż krakowskie. Stan wyjściowy dla naszych rozważań wynosi 39 lokacji, z czego XIII-wieczną genezą może poszczycić się 9 ośrodków. Podstawowy kierunek lokacji dla tego okresu to terytorium wzdłuż Wisły od Zawichostu do Opatowca z niewielkim odchyleniem na północ od rzeki. Druga grupa rozłożona jest równoleżnikowo na terenie dzisiejszej środkowej Kielecczyny. W ciągu wieku XIV województwo sandomierskie wzbogaca się o następne miasta. Nowym akcentem w porównaniu z okresem poprzednim jest akcja lokacyjna na terenie północnej części województwa,

w widłach Wisły i Pilicy. Kontynuuje się również działalność lokacyjną w północnej części regionu. Nowością są miasta na południe od Wisły na pograniczu z województwem krakowskim.

Okres 1387—1501 przynosi 31 nowych ośrodków. W tym czasie nie pojawiają się nowe kierunki „urbanizacji” regionu. W północnej partii województwa mamy najsilniejsze skupisko nowopowstałych miast. Są to miasta usytuowane na pograniczu z Mazowszem rawskim i Lubelszczyzną.

I	do 1386	39
II	1387—1414	7
III	1415—1443	15
IV	1444—1472	7
V	1473—1501	2
Razem II—V		31

Województwo lubelskie w ciągu XIII i XIV wieku było regionem najbardziej zaniedbanym pod względem ruchu miastotwórczego w całej Koronie. Pierwsze miasta na terenie Lubelszczyzny powstały w XIV wieku; były to Lublin, Kazimierz i Kraśnik. W okresie 1387—1501 pojawiło się 16 nowych ośrodków. Układają się one w dwa skupiska: jedno na pograniczu z Podlasiem, drugie na obszarze pasa równoleżnikowego, rozciągającego się między Horodłem i Hrubieszowem na wschodzie a Wisłą na zachodzie. W poszczególnych wyznaczonych podokresach liczba lokacji przedstawia się następująco:

I	do 1386	3
II	1387—1414	3
III	1415—1443	6
IV	1444—1472	5
V	1473—1501	2
Razem II—V		16

Akcja lokacyjna w poszczególnych województwach Małopolski miała różny przebieg i o ile Lubelszczyzna zawdzięczała swój stan „zurbanizowania” niemal wyłącznie XV wiekowi, to województwo krakowskie równie wyłącznie okresowi poprzedniemu, a jedynie Sandomierszczyzna utrzymuje się w stanie pełnego rozkwitu ruchu miastotwórczego w ciągu całego interesującego nas okresu.

Zestawienie dokumentów prawa niemieckiego dla Małopolski w latach 1386—1501 przynosi poniższa tabela 2¹¹.

Zestawmy teraz wyniki działalności lokacyjnej na terenie Korony i Mazowsza w okresie 1386—1501, posługując się jako kryterium współczynnikiem zurbanizowania terenu — obszarem przypadającym średnio na jedno miasto (por. tab. 3).

Niniejsze zestawienie daje nam jedynie ogólną orientację i potwierdzenie wcześniejszych wywodów. Nasuwa również wniosek, że lokacje XV wieku doprowadziły do zniwelowania rażących dysproporcji w stopniu zurbanizowania poszczególnych terenów. Dla naszych celów bardziej przydatne jest rozpatrywanie zagadnień rozwoju ruchu lokacyjnego w

¹¹ Według St. K u r a s i a, op. cit., dodatek s. 167—199.

Tabela 2

DOKUMENTY PRAWA NIEMIECKIEGO DLA MAŁOPOLSKI (1386—1501)

Województwo	Do 1386		1387—1414		1415—1443		1444—1472		1473—1501		1387—1501		do 1501	
	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%	ilość dok.	%
Krakowskie	53	60,2	11	44,0	6	16,7	4	20,0	4	36,3	25	27,2	78	43,3
Sandomierskie	34	38,7	11	44,0	23	63,9	10	50,0	3	27,4	47	51,1	81	45,0
Lubelskie	1	1,1	3	12,0	7	19,4	6	30,0	4	36,3	20	21,7	21	11,7
Razem	88	100,0	25	100,0	36	100,0	20	100,0	11	100,0	92	100,0	180	100,0

skali całego kraju a nie w poszczególnych jednostkach administracyjnych. Wydaje się, że rezultatem akcji miastotwórczej w interesującym nas okresie jest wytworzenie się następujących regionów, gdzie akcja zakładania ośrodków typu miejskiego przejawia się w sposób szczególnie silny:

— pas mazowiecko-wielkopolski, biegnący równoleżnikowo z silnym odchyleniem w kierunku południowo-zachodnim; obejmuje on środkową

Tabela 3

WSPÓLCZYNNIK ZURBANIZOWANIA TERENU W WIELKOPOLSCE, MAŁOPOLSCE I NA MAZOWSZU W 1386 I 1501 R.

Dzielnica (województwo)	Obszar km ²	km ² na 1 miasto w 1386 r.	km ² na 1 miasto w 1501 r.
Wielkopolska			
woj. łęczyckie	32 689	454,0	213,6
woj. sieradzkie	16 067	446,3	220,0
Małopolska			
woj. lubelskie	11 033	3677,7	580,6
woj. sandomierskie	25 726	659,7	367,5
woj. krakowskie	19 028	359,0	297,3
Mazowsze			
woj. mazowieckie	22 566	1504,4	410,3
woj. płockie	4 203	1401,0	382,1
woj. rawskie	5 073	461,1	281,8

i południową część województwa mazowieckiego, województwo rawskie wzdłuż Pilicy (kontynuacja wcześniejszej działalności lokacyjnej), północną część województwa łęczyckiego i Wielkopolskę (pogranicze ze Śląskiem — kontynuacja lokacji z XIV wieku);

— pas równoleżnikowy, złożony z środkowej części województwa lubelskiego, północnej partii województwa sandomierskiego; pewnym przedłużeniem ciągu jest wyżej wymieniony rejon północnej części województwa łęczyckiego;

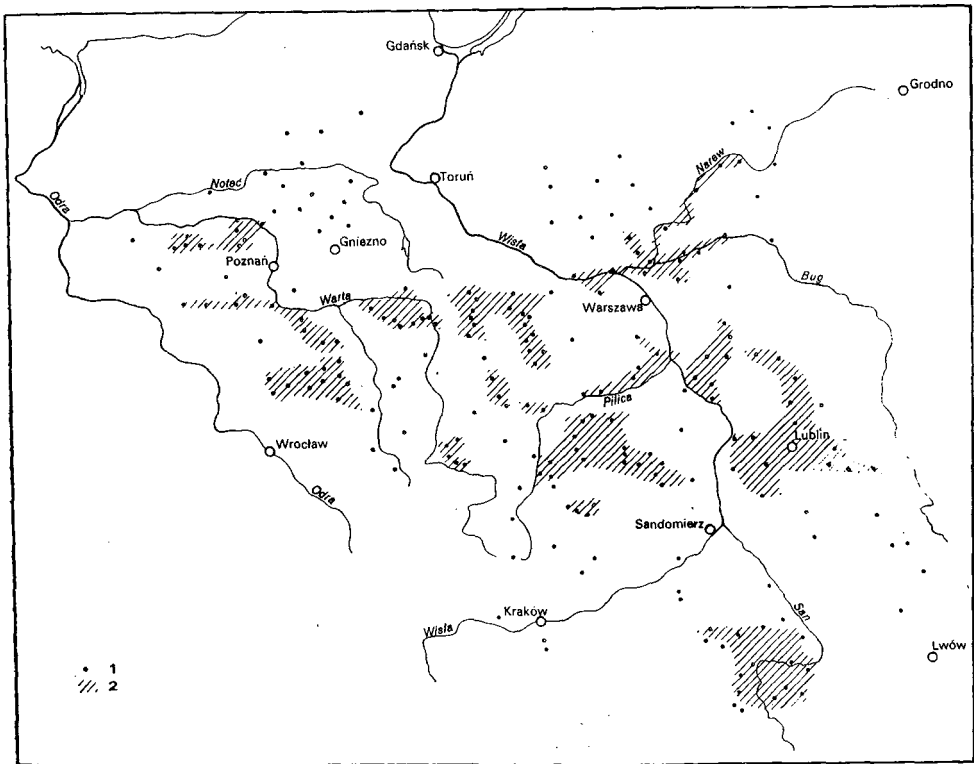
— zachodnia część województwa ruskiego;

— zachodnia i północna część województwa poznańskiego.

Omawiając przebieg akcji lokacyjnej w wyróżnionym przez nas okresie należy zwrócić uwagę na jej nasilenie we wszystkich dzielnicach w latach 1415—1444 (z wyjątkiem Wielkopolski, por. przyp. 17). Spadek liczby lokacji w latach 1473—1501 związany jest, jak się wydaje, z nasyconiem terenu miastami, co potwierdza małe nasilenie ruchu lokacyjnego w wieku następnym (poza posiadającymi inną genezę miastami prywatnymi). Analogiczna krzywa rozwoju akcji miastotwórczej w poszczególnych dzielnicach potwierdza jednolitość czynników stymulujących tę akcję.

Zgodnie z postawionym na wstępie celem szukania korelacji między rozwojem małych miast i przebiegiem dróg handlowych uzyskany obraz należy nałożyć na sieć komunikacyjną powiązań Wielkiego Księstwa i Korony. Towary litewskie przybywały do Polski dwoma szlakami przez Mazowsze i przez Lublin, dwie też były drogi, którymi opuszczały ją by wędrować dalej za zachód — przez Gdańsk lub przez Wrocław, a w okresie późniejszym przez Poznań. Etapy wędrówek kupieckich znaczone były udziałem w jarmarkach usytuowanych na dwóch szlakach równoleżni-

kowych. Z przebiegiem tych szlaków wiązać należy rozwój gospodarczy Lublina, Warszawy, Poznania i Gniezna¹² oraz bardziej na południe Lwowa, Jarosławia, Kazimierza krakowskiego, Brzegu Śląskiego (w tej ostatniej grupie miast organizowane były jarmarki na woły).

Lokacje w Koronie i na Mazowszu w latach 1386—1501

1 — lokowane miasta; 2 — obszary

W pierwszej połowie XV wieku towary litewskie przewożone były na zachód przede wszystkim drogą, która wiodła przez Śląsk. Tam też spotykały się szlaki tranzytowe warszawski i lubelski. Z Warszawy do Wrocławia jeżdżono przez Piotrków, Brzeźnicę, Wieluń i Bolesławiec¹³ — droga ta łączyła Mazowsze z krajami niemieckimi a Śląsk z Wilnem. Przedmiotem handlu były tu przede wszystkim futra i воск. Szlak łączący Lublin z Wrocławiem prowadził przez Radom, Skrzywno, Opoczno, Żarnów, Przedbórz, Radomsko, Brzeźnicę, Wieluń, Bolesławiec¹⁴. Wożono

¹² L. Koczy, op. cit., s. 61—96 nn., 322 nn.; K. Myśliński, *Lublin a handel Wrocławia z Rusią w XIV—XV w.*, „Rocznik Lubelski” t. III, 1962, s. 26 nn.; H. Samsonowicz, *Handel Lublina na przełomie XV—XVI wieku*, PH LIX, 1968, z. 4, s. 612—628; J. Topolski, op. cit., s. 5—78; A. Wawrzyńczykówna, *Rola Warszawy w handlu W. Ks. Litewskiego w XVI wieku*, KH LXIII, 1956, nr 2, s. 3—26; także, *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI wieku*, Warszawa 1956.

¹³ *Przywileje królewskiego miasta stołecznego Starej Warszawy 1376—1772*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1913, nr X.

¹⁴ L. Białkowski, *Lublin na starych szlakach handlowych*, Lublin 1937, s. 4—7.

tedy futra i воск, ale przede wszystkim pędzono bydło. W połowie XV wieku monopol Wrocławia na przekazywanie litewskich towarów na zachód zostaje zachwiany. Konkurencję o tranzyt w końcu stulecia wygrał Poznań. Ustalenia dotyczące dróg¹⁵, składów, jarmarków w drugiej połowie XV wieku zdają się wskazywać na popieranie przez władców polskich rozwoju handlu drogą, która przez Poznań i mniej aktywne i bogate od Wrocławia Frankfurt prowadziła do miast niemieckich. Poznań z Warszawą łączyła droga przez Łowicz, Kutno, Kłodawę, Kleczew i Słupcę¹⁶. Funkcjonuje w tym czasie również trakt prowadzący z Litwy do Wielkopolski z ominięciem Warszawy, przez północne Mazowsze i Toruń. Z Lublina do Poznania jeżdżono przez Kazimierz, Radom, Przytyk, Odrzywół, Inowłódz, Brzeziny, Łęczycę¹⁷. Opisanymi szlakami towary litewskie opuszczały Koronę przez Śląsk lub Wielkopolskę. Istniała jednak jeszcze jedna droga eksportu litewskich produktów — przez Gdańsk. Z tej drogi korzystali przede wszystkim kupcy zajmujący się wywozem drewna podlaskiego oraz produktów leśnych, jak smoły, popiołu i wosku. Transport odbywał się drogą wodną Bugiem, Narwią i Wisłą z końcowym etapem w Gdańsku. Szlak ten funkcjonował przez cały interesujący nas okres¹⁸. W handlu na tej drodze wielką rolę odgrywała Warszawa. Towary litewskie przybywały do Korony dwiema drogami przez Mazowsze i przez Lublin. Oba te ośrodki uzyskały więc połączenia ze Wschodem. W obrębie Litwy na szlakach wiodących na Zachód znalazły się miasta podlaskie z Brześciem na czele, Wilno, Smoleńsk, Mińsk. Droga z Wilna na Mazowsze do Prus i Wielkopolski wiodła przez Grodno, Bielsk, Drohiczyn lub Ciechanowiec i dalej przez Węgrów i Liw do Warszawy¹⁹. Lublin z Litwą właściwą miał połączenie przez Parczew, z którego szlak prowadził do Brześcia Litewskiego i dalej do Wilna; z Ukrainą — przez Krasnystaw, Horodło i Beż.

Charakterystyczną cechą przedstawionego planu dróg jest jego równoleżnikowe ułożenie. Zespół traktów, mający pierwszorzędne znaczenie dla przepływu litewskich futer i produktów leśnych przez ziemie ówczesnej Korony, przecina Polskę obejmując tereny środkowego i południowego Mazowsza, środkowej i północnej Lubelszczyzny, Sandomierszczynek, województwo łęczyckie, sieradzkie i Wielkopolskę. Jedną z cech charakterystycznych przedstawionej uprzednio mapy regionów, które zostały w sposób szczególnie intensywny poddane działalności lokacyjnej w XV wieku, jest jej synchronizacja z mapą powstałych w tym okresie szlaków. Zbieżność ta świadczyłaby o związku koniunktury gospodarczej danego obszaru (jej konsekwencją w myśl przyjętych założeń były lokacje) z przebiegiem dróg komunikacyjnych. Konkretyzując: — rozwój peryferyjnych dotychczas pod względem gospodarczym obszarów Lubelszczyzny i województwa mazowieckiego, utrzymanie się *prosperity* Wielkopolski i Sandomierszczyzny, można wiązać z powstaniem połączeń między Wilnem, Lublinem, Wrocławiem, ale także prawdopodobnie z rozwojem eksportu zbożowego a z nim szlaku wiślanego, wreszcie ze stabilizacją polityczną kraju.

¹⁵ L. Koczy, op. cit., s. 161 nn.; tenże, *Związki handlowe Wrocławia z Polską do końca XVI w.*, Katowice 1936, s. 18—25.

¹⁶ KDWiłkp. t. V, nr 722.

¹⁷ KDWiłkp. Rac., nr 126.

¹⁸ M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w XV wieku*, Warszawa 1959, s. 52 nn.; tenże, *Z problematyki handlu polsko-gdańskiego drugiej połowy XV wieku*, PH XLV, 1954, s. 393 nn.

¹⁹ A. Wawrzyńczykowa, *Rola Warszawy*, s. 7.

ХАННА ЗАРЕМСКА

ИЗ ИСТОРИИ ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОЙ ТОРГОВЛИ: ЛОКАЦИИ НА ЗЕМЛЯХ КОРОНЫ И В МАЗОВИИ
В 1386—1501 ГГ

Привлекая жалованные грамоты „немецкого права“ (локации городов, пожалования ярмарок и торгов) автор исследует торговую конъюнктуру в период польско-литовской унии, особенно интересуясь ее влиянием на хозяйственное оживление малых городов на транзитном пути соединяющем восток и запад Европы. Автор считает что так наз. немецкое право связано с денежным хозяйством, с назначением его развивать и совершенствовать. Тем самым приобретение жалованных грамот независимо от степени их реализации являлось вкладом основанным на экономическом расчете. Сопоставление грамот по географическому и административному принципу (см. таблицы) приводит к следующим выводам: Уния с Литвой и начало экономической интеграции Речи Посполитой привели к хозяйственному оживлению окраинных земель Короны, к нивелировке несоразмерностей выступавших до того в степени развития городской жизни на отдельных территориях. Особенно сильное развитие, вероятнее всего связанное с крупной транзитной торговлей, можна наблюдать в мазовецко-великопольской зоне в широтном направлении отходящей сильно к юго-западу (Равская, Ленчицкая и Калишская земли), в люблинско-сандомирской зоне захватывавшей также Ленчицкую землю, на территории Русского воеводства и наконец — в части Познанского воеводства. Автор устанавливает существование соотношения между развитием малых городов и направлениями торговых путей соединявших Литву с Силезией и западной Европой. Развитие путей сообщения между Вильно, Люблином, Вроцлавем, Гданском и Познанем шло в паре с включением Польши и Литвы в сферу влияния крупного европейского товарообмена на пороге XVI столетия и существенным образом воздействовало на местные отношения в Речи Посполитой.

Hanna Zaremska

COMMERCE POLONO—LITUANIEN: CHARTES DELIVRÉES AUX
COMMUNES POLONAISES ENTRE 1386 ET 1501

En se basant sur les documents du droit „allemand“ (chartes des villes, privilèges des foires et des marchés) l'auteur étudie la conjoncture économique au moment de l'union entre la Pologne et la Lituanie. Elle semble particulièrement intéressée par l'influence exercée par cette union sur le dynamisme et les activités des petites villes situées sur la voie de transit du commerce est-ouest de l'Europe. Elle admet que ce qu'on appelle le „droit allemand“ est lié avec l'économie financière qu'il facilite et développe. Par suite de quoi, l'acquisition des privilèges analysés, sans égards pour la mesure dans laquelle ils furent ensuite réalisés, constitue une sorte d'investissement basé sur un calcul économique. Une confrontation des documents d'après un critère géographique et administratif (voir tables) a permis de tirer les conclusions suivantes: l'union avec la Lituanie et le début d'une intégration économique de l'ancienne Pologne ont conduit à une activation économique des terres périphériques du Royaume et à un nivellement des disproportions existantes en ce qui concernait le degré d'urbanisation des différents territoires. Un développement particulièrement spectaculaire — certainement lié au grand commerce transitaire — a pu être observé dans la bande de territoire embrassant la Masovie et la Grande Pologne et qui suivait les parallèles géographiques avec une forte incurvation vers le sud-ouest (région de Rawa, Łęczyca et Kalisz). Il en fut de même pour une bande

de territoire à la hauteur des villes de Lublin et de Sandomierz allant jusqu'au district de Łęczyca, pour la Ruthénie et aussi une partie de la voïvodie de Poznań.

L'auteur affirme qu'il existe une corrélation entre le développement des petites villes et le passage des grandes voies commerciales reliant la Lituanie à la Silésie et à l'Europe occidentale. Le développement des voies de communication entre Wilno, Lublin, Wrocław, Gdańsk et Poznań allait de pair avec l'intégration de la Pologne et de la Lituanie dans l'orbite des échanges européens au seuil de l'époque moderne, et, de plus, inférait sur la situation intérieure de la Pologne.